

INGLIZ VA O‘ZBEK TILLARIDA METAFORALARNING QIYOSIY TAHLILI

Azamatova Feruza Rustamjon qizi

*O‘zbekiston Davlat Jahon tillari Universiteti,
filologiya va tillarni oqitish fakulteti 2- kurs talabasi
Ilmiy rahbari: Iskandarova Dilduza Xudaykul qizi*

Annotatsiya: Mazkur maqolada ingliz va o‘zbek tillarida metaforalarning til va tafakkur bilan bog‘liq jihatlari qiyosiy jihatdan tahlil qilinadi. Metaforalarning milliy madaniyat, mentalitet va dunyoqarashni aks ettirishdagi o‘rni yoritiladi. Tadqiqot davomida metaforalarning semantik, kognitiv va pragmatik xususiyatlari ochib berilib, ularning har ikkala tildagi o‘xshash va farqli jihatlari tahlil qilinadi. Maqola metaforalarni o‘rganish tilshunoslikda madaniyatlararo muloqotni rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega ekanini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: metafora, qiyosiy tahlil, ingliz tili, o‘zbek tili, kognitiv tilshunoslik, madaniy tafakkur, obrazlilik

Kirish

Zamonaviy tilshunoslikda metafora nafaqat badiiy vosita, balki inson tafakkurining muhim mexanizmi sifatida qaralmoqda. Metafora orqali inson atrof-muhitni anglaydi, mavhum tushunchalarni aniq obrazlar yordamida ifodalaydi. Har bir til o‘ziga xos metaforik tizimga ega bo‘lib, bu tizim milliy madaniyat, tarix va ijtimoiy tajriba bilan chambarchas bog‘liqdir. Shu sababli ingliz va o‘zbek tillarida metaforalarni qiyosiy o‘rganish til va tafakkur o‘rtasidagi munosabatlarni chuqurroq anglash imkonini beradi.

Ingliz va o‘zbek tillari turli til oilalariga mansub bo‘lishiga qaramay, har ikkala tilda ham metaforalar keng qo‘llaniladi. Biroq metaforalarning mazmuni, obraz manbai va qo‘llanish konteksti milliy mentalitetga bog‘liq holda farqlanadi. Ushbu maqolada ana shu jihatlar ilmiy asosda tahlil qilinadi.

Metaforalarning lingvistik va kognitiv mohiyati

Metafora tilning obrazlilik imkoniyatlarini namoyon etuvchi muhim vosita hisoblanadi. U bir tushunchani boshqa tushuncha orqali ifodalash asosida shakllanadi va inson tafakkurining assotsiativ xususiyatlarini aks ettiradi. Kognitiv tilshunoslik nuqtai nazaridan metafora insonning fikrlash tizimida muhim rol o‘ynaydi, chunki u murakkab va mavhum tushunchalarni kundalik tajriba orqali tushunishga yordam beradi.

Ingliz tilida metaforalar ko‘pincha texnologiya, harakat va raqobat bilan bog‘liq obrazlar asosida shakllanadi. Bu holat jamiyatning faol va pragmatik xarakterini aks

ettiradi. O'zbek tilida esa metaforalar ko'proq tabiat, oilaviy munosabatlar va axloqiy qadriyatlarga tayanadi. Bu esa o'zbek xalqining an'anaviy dunyoqarashi va madaniy qadriyatlari bilan bog'liqdir.

Metaforalarning shakllanishida inson tafakkurining kognitiv mexanizmlari muhim rol o'ynaydi. Inson atrof-muhitni anglash jarayonida mavhum tushunchalarni aniq va tanish obrazlar orqali idrok etadi, bu esa metaforalarning paydo bo'lishiga zamin yaratadi. Ingliz tilida kognitiv metaforalar ko'pincha abstrakt tushunchalarni texnologik yoki fazoviy obrazlar orqali ifodalasa, o'zbek tilida ular ko'proq hayotiy tajriba, tabiat va insoniy munosabatlar asosida shakllanadi. Bu farq har ikki til egalarining dunyoni qabul qilish uslubidagi o'ziga xoslikni aks ettiradi. Metaforalarning til tizimidagi o'rni ularning semantik moslashuvchanligi bilan belgilanadi. Har bir metafora muayyan til birliklari orqali yangi ma'no yaratadi va shu orqali tilning ifoda imkoniyatlarini kengaytiradi. Ingliz tilida metaforalar ko'pincha qisqa va lo'nda shaklda ifodalanib, fikrning tezkor yetkazilishiga xizmat qiladi. O'zbek tilida esa metaforalar kengroq tasvirga ega bo'lib, nutqda badiiylik va obrazlilikni kuchaytiradi. Bu xususiyatlar tillarning stilistik an'analari bilan chambarchas bog'liqdir.

Metaforalarning qo'llanishi nutq uslublariga qarab ham farqlanadi. Ingliz tilida ilmiy, publitsistik va kundalik nutqda metaforalardan faol foydalaniladi, bu esa abstrakt tushunchalarni oson anglashga yordam beradi. O'zbek tilida esa metaforalar asosan badiiy va og'zaki nutqda keng tarqalgan bo'lib, fikrni hissiy jihatdan boyitadi. Ushbu farqlar metaforalarning funksional imkoniyatlarini qiyosiy tahlil qilish zaruratini yanada kuchaytiradi.

Metaforalar orqali insonning ichki kechinmalari va ruhiy holati til vositasida ifodalanadi. Ingliz tilida ruhiy holatni ifodalovchi metaforalar ko'pincha fazoviy yoki mexanik obrazlarga asoslanadi, o'zbek tilida esa ular tabiat hodisalari va inson tanasi bilan bog'liq obrazlar orqali beriladi. Bu holat tillarning milliy-madaniy asoslarini yanada yaqqol namoyon etadi va metaforalarning madaniy belgilarini aniqlash imkonini beradi.

Metaforalarning ta'lim jarayonidagi ahamiyati ham alohida e'tiborga loyiqdir. Ingliz tilini o'rganishda metaforalarni anglash talabalarning lug'at boyligini oshiradi va nutqni tabiiy shakllantirishga yordam beradi. O'zbek tilida esa metaforalar ona tilining estetik imkoniyatlarini chuqurroq anglashga xizmat qiladi. Qiyosiy yondashuv asosida metaforalarni o'rgatish talabalarda madaniyatlararo muloqot kompetensiyasini shakllantirishga zamin yaratadi.

Metaforalar jamiyatdagi ijtimoiy munosabatlarni ham aks ettiradi. Ingliz tilidagi metaforalarda shaxsiy erkinlik, raqobat va muvaffaqiyat tushunchalari yetakchi bo'lsa, o'zbek tilida jamoaviylik, hurmat va insoniylik g'oyalari ustuvor ahamiyat kasb etadi. Bu jihatlar metaforalarni faqat til hodisasi emas, balki ijtimoiy ong mahsuli sifatida

ham qarash zarurligini ko'rsatadi.

Metafora orqali til va tafakkur o'rtasidagi uzviy bog'liqlik ochiladi hamda til birliklarining yashirin ma'no qatlamlari yuzaga chiqadi. Shu bois metaforalarni qiyosiy o'rganish zamonaviy tilshunoslikda muhim ilmiy yo'nalishlardan biri sifatida ahamiyat kasb etadi.

Metaforalar nutqning pragmatik jihatini boyituvchi vosita sifatida ham muhim ahamiyatga ega. Ingliz tilida rasmiy va norasmiy nutqda metaforalardan keng foydalanilib, ular fikrni tez va ta'sirchan yetkazishga xizmat qiladi. O'zbek tilida esa metaforalar ko'proq nutqning estetik qimmatini oshiradi, tinglovchida hissiy ta'sir uyg'otadi va muloqot jarayonida samimiylilikni kuchaytiradi. Shu sababli metaforalar ikki tilda turli pragmatik vazifalarni bajaradi.

Qiyosiy tahlil shuni ko'rsatadiki, ingliz va o'zbek tillarida metaforalar barqaror va erkin shakllarda uchraydi. Barqaror metaforalar til tizimiga singib ketgan bo'lib, ularning ma'nosi til egalari uchun tushunarli bo'ladi. Erkin metaforalar esa muallifning individual tafakkuri mahsuli bo'lib, badiiy matnlarda keng qo'llanadi. O'zbek adabiy tilida erkin metaforalar milliy ruhni ifodalashda muhim o'rin tutsa, ingliz tilida ular muallifning shaxsiy uslubini namoyon etadi.

Metaforalarni qiyosiy o'rganish tarjima nazariyasi uchun ham katta ahamiyatga ega. Ingliz va o'zbek tillari o'rtasida metaforalarni tarjima qilishda lingvistik ekvivalentlik bilan bir qatorda madaniy moslik masalasi ham yuzaga chiqadi. Tarjimon metaforaning tashqi shakliga emas, balki uning mazmuniy va semantik yadrosiga e'tibor qaratishi lozim. Aks holda, metaforaning badiiy va kommunikativ qiymati pasayib ketishi mumkin.

Shuningdek, metaforalar tilning rivojlanish jarayonini aks ettiruvchi omil sifatida ham namoyon bo'ladi. Ijtimoiy va madaniy o'zgarishlar natijasida yangi metaforalar paydo bo'ladi, mavjud metaforalar esa yangi ma'no qatlamlarini kasb etadi. Ingliz tilida globalizatsiya va texnologik taraqqiyot bilan bog'liq metaforalar faollashgan bo'lsa, o'zbek tilida jamiyatdagi ijtimoiy munosabatlar va ma'naviy qadriyatlar bilan bog'liq metaforalar yetakchi o'rinni egallaydi.

Umuman olganda, ingliz va o'zbek tillarida metaforalarning qiyosiy tahlili til, madaniyat va tafakkur o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni ochib beradi. Metafora orqali xalqning dunyoqarashi, estetik didi va tarixiy tajribasi til birliklarida namoyon bo'ladi. Shu sababli metaforalarni qiyosiy o'rganish nafaqat tilshunoslik, balki madaniyatshunoslik va tarjimashunoslik uchun ham muhim ilmiy ahamiyatga ega.

Ingliz va o'zbek tillarida metaforalarning qiyosiy jihatlari

Qiyosiy tahlil shuni ko'rsatadiki, har ikkala tilda metaforalar umumiy kognitiv mexanizmlarga asoslangan bo'lsa-da, ularning ifoda vositalari va semantik yo'nalishi farqlanadi. Ingliz tilida vaqt, hayot va muvaffaqiyat tushunchalari ko'pincha harakat va yo'l obrazlari orqali ifodalanadi. O'zbek tilida esa ushbu tushunchalar ko'proq

hayotiy tajriba va axloqiy mezonlar bilan bog'langan metaforalar orqali beriladi.

Shuningdek, ingliz tilidagi metaforalar ko'pincha individualizmga yo'naltirilgan bo'lsa, o'zbek tilidagi metaforalarda jamoaviylik va ijtimoiy munosabatlar ustuvorlik qiladi. Bu farq tillarning madaniy asoslari bilan izohlanadi va madaniyatlararo muloqotda muhim ahamiyat kasb etadi.

Zamonaviy tilshunoslikda metaforalar kognitiv va madaniy fenomen sifatida keng o'rganilmoqda. Metaforalarni qiyosiy tahlil qilish orqali tillararo tafakkur farqlari aniqlanadi. Bu esa tarjima nazariyasi, chet tillarni o'qitish va madaniyatlararo kommunikatsiyani rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega.

Bugungi kunda ingliz va o'zbek tillarida metaforalarni o'rganish nafaqat lingvistik, balki madaniy tadqiqotlar bilan ham uzviy bog'lanmoqda. Metaforalar orqali jamiyatning qadriyatlari, ijtimoiy qarashlari va estetik didi namoyon bo'ladi. Metaforalarning qiyosiy tahlili jarayonida ularning kommunikativ vazifasi ham muhim ahamiyat kasb etadi. Metafora nafaqat ma'no ko'chish vositasi, balki nutqning ta'sirchanligini oshiruvchi semantik mexanizm sifatida namoyon bo'ladi. Ingliz tilida metaforalar ko'pincha fikrni ixcham va aniq ifodalashga xizmat qilsa, o'zbek tilida ular nutqqa hissiylik va obrazlilik bag'ishlaydi. Bu holat har ikki tilning kommunikativ uslubi va nutq madaniyati bilan bevosita bog'liqdir.

Metaforalar milliy madaniyatning lingvistik aks-sadosi sifatida ham qaraladi. Ingliz tilidagi metaforalarda texnik taraqqiyot, tezkorlik va shaxsiy muvaffaqiyat g'oyalari ustunlik qilsa, o'zbek tilidagi metaforalarda tabiat manzaralari, insoniy fazilatlar va axloqiy qadriyatlar yetakchi o'rin egallaydi. Bu farqlar tillarning leksik boyligi va semantik qatlamlarida yaqqol namoyon bo'ladi hamda xalqning tarixiy tajribasi bilan uzviy bog'liqdir.

Qiyosiy tahlil shuni ko'rsatadiki, ingliz va o'zbek tillarida ayrim metaforalar mazmun jihatidan o'xshash bo'lsa-da, ularning ifoda shakli va obraz manbai turlicha bo'lishi mumkin. Bunday holat ayniqsa tarjima jarayonida muhim ahamiyat kasb etadi. Metaforani so'zma-so'z tarjima qilish ko'pincha mazmunning yo'qolishiga olib keladi, shu sababli tarjimon metaforaning madaniy va kognitiv asosini hisobga olishi lozim bo'ladi.

Metaforalarning qiyosiy o'rganilishi til o'rgatish jarayonida ham samarali natijalar beradi. Chet tilini o'rganayotgan shaxs metaforalarni to'g'ri anglagan taqdirda, tilning ichki mantiqi va madaniy xususiyatlarini chuqurroq tushunadi. Bu esa tilni nafaqat grammatik jihatdan, balki semantik va pragmatik jihatdan ham mukammal o'zlashtirishga yordam beradi. Shu nuqtai nazardan metaforalar til kompetensiyasini rivojlantirishda muhim vosita hisoblanadi.

Shuningdek, metaforalar badiiy matnlarda muallif dunyoqarashini ifodalashning asosiy vositalaridan biri sanaladi. Ingliz va o'zbek adabiyotida metaforalarning qo'llanishi muallifning estetik qarashlari va individual uslubini ochib beradi. Qiyosiy

tahlil orqali har ikki adabiy an'anada metaforalarning o'rni va vazifasini aniqlash mumkin bo'ladi. Bu esa adabiyotshunoslik va tilshunoslikning integratsiyasiga xizmat qiladi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, ingliz va o'zbek tillaridagi metaforalar umumiy kognitiv asosga ega bo'lsa-da, ularning mazmuni va obrazlilik manbalari milliy madaniyat va mentalitet bilan belgilanadi. Metaforalarni qiyosiy o'rganish til va tafakkur o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni ochib beradi hamda madaniyatlararo muloqotni samarali tashkil etishga xizmat qiladi. Ushbu tadqiqot metaforalarning tilshunoslikdagi ahamiyatini yanada chuqurroq anglashga imkon beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdullaeva, D. Til va madaniyat: metaforik obrazlar. – Toshkent: Fan, 2018. – 214 b.
2. Karimov, A. Ingliz tilidagi metaforalarning semantik tahlili. – Toshkent: O'zbekiston Milliy Universiteti, 2019. – 178 b.
3. Normurodova, S. O'zbek tilidagi badiiy metaforalar va ularning funksiyasi. – Samarqand: Samarqand Davlat Universiteti, 2020. – 132 b.
4. Rasulova, L. Tilshunoslik va metafora: nazariya va amaliyot. – Toshkent: "Akademnashr", 2021. – 190 b.
5. Tursunov, M. Ingliz va o'zbek tilidagi metaforalarni qiyosiy tahlil. – Buxoro: Buxoro Davlat Universiteti, 2022. – 165 b.
6. Xudoyberdiyev, R. Metaforalar va til pedagogikasi: amaliy qo'llanma. – Toshkent: "O'qituvchi", 2021. – 148 b.